

อธิกมาส

จัดวัน-เดือน-ปี ใดๆ ก็ไม่ลงตัวจริง

คนเรานับวันเวลาตามธรรมดาแห่งการหมุนเวียนของโลก ของดวงจันทร์ และของดวงอาทิตย์ ที่เห็นกันอยู่เป็นประจำนี่เอง

โลกหมุนรอบตัวเอง นับจากพระอาทิตย์ ที่โบราณเรียกว่า “ตะวัน” ขึ้น ถึงตะวันตก ผ่านไปจนดวงตะวันนั้นขึ้นมาใหม่ ครบรอบหนึ่ง ก็ว่า **วัน** หนึ่ง

ดวงจันทร์ ที่โบราณเรียกว่า “เดือน” หมุนรอบโลก นับจากเดือนหามืดเริ่มข้างขึ้น ถึงเดือนเต็มดวง แล้วดวงเดือนนั้นแรมลงๆ ผ่านไปจนเดือนแรมลับมิดมืดหมดดวงอีก ครบรอบหนึ่ง ไปได้ ๓๐ วัน ก็ว่า **เดือน** หนึ่ง

โลกหมุนไปวันหนึ่งๆ เห็นตะวันขึ้น-ตะวันตก ผ่านไปที่ละวัน แล้วก็ที่ละเดือน จนวนรอบพระอาทิตย์นั้น นับได้ ๑๒ เดือน ครบรอบหนึ่ง ก็ว่า **ปี** หนึ่ง

ถ้าพูดรวมๆ คลุมๆ อย่างนี้ ก็ง่าย แต่พอมองให้ละเอียดลงไป อะไรๆ มีช่าง่ายๆ ไม่ได้ลงตัวอย่างนั้น

เราแบ่งเวลาซอยลงไปให้นับได้สะดวกว่า วันหนึ่งมี ๒๔ ชั่วโมง คือโลกหมุนรอบตัวเอง รอบละ ๒๔ ชั่วโมง แต่เมื่อนับให้แม่นยำจริงๆ โลกหมุนรอบตัวเอง รอบละ ๒๓ ชั่วโมง ๕๖ นาที ๔.๐๙ วินาที คือ ไม่เต็ม ๒๔ ชั่วโมง

เราบอกว่า เดือนหนึ่ง คือ พระจันทร์หมุนรอบโลกรอบหนึ่ง ๓๐ วัน แต่เมื่อนับให้แม่นยำจริงๆ พระจันทร์หมุนรอบโลกรอบหนึ่ง ๒๙ วัน ๑๒ ชั่วโมง ๔๓ นาที คือ ไม่เต็ม ๓๐ วัน

นี่เป็นเหตุให้เราหาทางจัดให้ตรง โดยจัดเดือนเรียงเข้าคู่กัน เป็นเดือนเต็ม (เดือนคู่) มี ๓๐ วัน กับเดือนขาด (เดือนคี่) มี ๒๙ วัน รวมสองเดือนคู่หนึ่งเป็น ๕๙ วัน แต่ก็ยังไม่ตรงแท้จริงๆ เพราะเดือนที่แท้ ๒ เดือนมี ๕๙ วัน ๑ ชั่วโมง ๒๖ นาที (ขาดไปเกือบชั่วโมงครึ่ง) นี่คือทั้งปัญหาไว้ให้หาทางแก้ไขกันต่อไป

ที่นี้ เราบอกว่า โลกหมุนรอบดวงอาทิตย์รอบหนึ่ง เรียกว่าปีหนึ่ง มี ๑๒ เดือน แต่พอดูให้ละเอียด นับออกมาเป็นจำนวนวัน ก็พบว่า โลกหมุนรอบดวงอาทิตย์รอบหนึ่ง คือปีหนึ่งนั้น ใช้เวลา ๓๖๕ วัน ๖ ชั่วโมง ๙ นาที ๙.๕๔ วินาที

หันกลับไปดูเวลา ๑๒ เดือนที่ว่าเป็น ๑ ปีนั้น เมื่อก็นับไว้แล้วว่า สองเดือนคู่หนึ่ง มี ๕๙ วัน ๑๒ เดือน คือ ๖ คู่ รวมทั้งหมดก็เป็น ๓๕๔ วัน ดังนั้น ที่ว่า ๑๒ เดือนเป็น ๑ ปี ยังไม่ตรงจริง คิดละเอียด ชาติไปถึง ๑๑ วัน ๖ ชั่วโมง ๙ นาที ๙.๕๔ วินาที

เป็นอันว่า ไม่ลงตัว ไม่ตรงกันแท้จริงเลย เป็นปัญหามากในระยะยาว เมื่อนับกัน เป็นร้อย เป็นพัน เป็นหมื่นปี ถ้าไม่จัดวิธีนับให้ดี ก็จะผิดจากความจริงไปแสนไกล แต่ ตรงนี้ ทิ้งไว้ก่อน

หันไปมองกว้างๆ สำหรับคนทั่วไปอย่างชาวบ้าน การดูเวลารอบปีหนึ่ง ก็มองที่ การหมุนเวียนของฤดูกาล เช่น ฝนมา ผ่านเข้าหนาว แล้วก็ร้อน สัมพันธ์กับความ เปลี่ยนแปลงของต้นไม้ ใบหญ้า บรรดาสิ่งแวดล้อม ตลอดจนตำแหน่งขึ้น-ลงของดวง อาทิตย์ เมื่อมีวิธีนับ ๑๒ เดือนของพระจันทร์ ว่าเป็นปีหนึ่งนั้น ดูใกล้ ลึ้นๆ ก็สอดคล้องกันดี แต่พอเวลาผ่านไปนานๆ หลายปี ก็เห็นชัดว่าปีนั้นร่นสั้นเข้าๆ ไม่ตรงกับฤดูกาลที่เป็นจริง เพราะฤดูกาลนั้นเป็นไปตามการโคจรของดวงอาทิตย์ (ที่จริงคือตามการ หมุนเวียนของโลกรอบดวงอาทิตย์)

เมื่อดูตามการโคจรของดวงอาทิตย์ ก็นับออกมาว่าปีหนึ่งมี ๓๖๕ วัน พอเทียบปี แบบพระจันทร์ กับปีแบบพระอาทิตย์ ปรากฏว่า ปีหนึ่ง คือ ๑๒ เดือนแบบพระจันทร์ นั้น ตัวเลขจำนวนวันชาติไปมากมายอย่างที่ว่าแล้ว

คราวนี้ คนพวกหนึ่งก็คิดว่าไม่ต้องคำนึงถึงพระจันทร์ละ จัดแบ่ง ๑๒ เดือนใหม่ จากจำนวนวันที่โลกหมุนรอบดวงอาทิตย์โดยตรงเลย จะได้แบ่งไปเสียที ก็เอา ๑๒ ทหารจำนวนวันของปี คือ ๓๖๕ วัน ๖ ชั่วโมง ๙ นาที ๙.๕๔ วินาที ปรากฏว่าหารไม่ลงตัว (แคว้นอย่างเดียว ก็มีเศษ เป็น ๓๐.๔๑๖... วัน) จะทำอย่างไร

ไปๆ มาๆ ก็เลยจัดแบ่งเป็นเดือนละ ๓๐ วันบ้าง ๓๑ วันบ้าง ได้เดือนที่มี ๓๐ วัน รวม ๔ เดือน และได้เดือนที่มี ๓๑ วัน รวม ๗ เดือน ก็ยังไม่ลงตัวอีก ยังมีเศษเหลือ ๒๘ วัน ก็เลยจัดเป็นเดือนพิเศษมี ๒๘ วันเสียเดือนหนึ่ง (ที่เรียกเป็นไทยว่า เดือน กุมภพันธ์) เป็นอันได้ปีหนึ่งที่มี ๑๒ เดือนนั้นครบ ๓๖๕ วัน

(นับโดยถือตามพระอาทิตย์ หรือเอาดวงอาทิตย์เป็นหลักอย่างนี้ เรียกว่า “สุริย-คติ” ส่วนการนับแบบก่อนที่ถือดวงจันทร์เป็นหลัก เรียกว่า “จันทรคติ”)

ถึงอย่างนั้นก็ยังไม่ได้เต็มปีจริง เพราะเศษ ๖ ชั่วโมง ๙ นาที ๙.๕๔ วินาที ยังหายไป จะทำอย่างไร ในที่สุด ก็จัดแถมขึ้นมาว่า เมื่อปีหนึ่งๆ มี ๓๖๕ วันมาตามปกติ แต่ปีใด

หารด้วยเลข ๔ ลงตัว (ต้องใช้เลขปีคริสต์ศักราช) ให้เป็นปีอธิกสุรทิน (leap year) มี ๓๖๖ วัน โดยเพิ่มในเดือนกุมภาพันธ์ที่มี ๒๘ วัน ให้เป็น ๒๙ วัน (เรียกวันที่เพิ่ม คือวันที่ ๒๙ นี้ว่า “อธิกสุรทิน”) แต่ทั้งนี้ยกเว้นว่า ถ้าเป็นปีที่ลงท้ายด้วย 00 ต้องหารด้วย 400 ลงตัว จึงจะเป็นปีอธิกสุรทิน ที่มี ๓๖๖ วัน ยุติว่าลงตัวเสียที่

(แต่ก็ยังไม่หายบออยู่ ถ้าจะให้ละเอียดจริง ก็ยังไม่ตรงพอดีแท้ เอาแค่ใกล้เคียงที่สุดพอที่จะใช้กันไปได้จนถึงประมาณ ค.ศ. 5000 จึงค่อยจัดปรับกันใหม่)

จัดตั้ง “อธิกมาส” มาช่วย ให้วันเดือนปีลงตัวไปชั้นหนึ่ง

ที่นี้ หันกลับไปดูเดือนแบบพระจันทร์ (จันทรคติ) ที่ว่า ปีหนึ่งมี ๑๒ เดือน ตั้งแต่เดือนอ้าย เดือนยี่ ฯลฯ ไปจนถึงเดือน ๑๑ และเดือน ๑๒ มีเดือนเต็ม เดือนขาด สลับกันไป รวมทั้งหมดได้แค่ ๓๕๔ วัน ซึ่งไม่เต็มปีในโลกหมุนรอบดวงอาทิตย์จริง ขาดไปถึง ๑๑ วัน ๖ ชั่วโมง ๙ นาที ๙.๕๔ วินาที จะทำอย่างไร

ถ้าวันไม่ครบอย่างนี้ เวลารุ่นผ่านไปไม่กี่ปี เดือนทั้งหลายก็จะร่นหดเข้ามาๆ เช่น เดือน ๖ ร่นเข้ามาอยู่ตรงที่เคยเป็นเดือน ๕ แล้วก็ร่นต่อมาอยู่ตรงที่ของเดือน ๔ ฯลฯ ซึ่งจะไม่ตรงกับฤดูกาลในปีก่อนๆ

เฉพะอย่างยิ่ง คนในสมัยโบราณมีชีวิตอยู่กับเกษตรกรรม ต้องทำไร่ทำนาเพาะปลูกไถหว่านเก็บเกี่ยวให้ตรงตามฤดูกาล มีฤดูฝนเป็นจุดสังเกตที่เด่นชัดที่สุด จนกระทั่งชาวชมพูทวีปเอาฤดูฝน คือ **วัสสะ** (=พฤษภาคม) เป็นตัวแทนของปี เรียกเท่านั้นเท่านี้ปี ว่าเท่านั้นเท่านี้ฝน (คน ๑๖ ฝน หรือ ๑๖ วัสสะ ก็คือมีอายุ ๑๖ ปี)

เป็นอันว่า จะต้องให้บรรดาเดือนพระจันทร์ที่วามา อยู่ในปีนั้นๆ ตรงที่เดิมของมัน เฉพะอย่างยิ่ง เดือน ๘ ให้อยู่ตรงเวลาเริ่มฤดูวัสสะ หรือพฤษภาคม คือเริ่มฤดูฝน เมื่อมันร่นเข้ามาไม่ตรง ก็ต้องหาวิธีจัดให้ลงตัว และก็จัดวางวิธีกันไว้แล้วตั้งแต่โบราณกาล

ดังที่คัมภีร์บาลีเล่าว่า “ทุก ๓ ปี (ทุกวัสสะที่ ๓) ราชาทั้งหลาย (=ทางการบ้านเมือง) เลื่อนวัสสะขึ้นไป” (ราชาโน ตติเย ตติเย วสุเส วสุสฺ อุกกฤษณติ, วินย.อ.๒/๔๖๒) ท่านอธิบายว่า ในปีที่ ๓ เขาสละเวลาทิ้งเปล่าเสียเดือนหนึ่ง โดยจัดให้เป็นเดือนกิน (อธิกมาส) จึง (เป็นการ) เลื่อนฤดูฝนออกไป เพราะฉะนั้น ปีที่ ๓ จึงมี ๑๓ เดือน

(นี่แสดงด้วยว่า การเลื่อนพฤษภาคมไม่ใช่ว่าพระสงฆ์มาเริ่ม แต่ชาวบ้านชาวเมืองเขาอยู่เขาทำกันมาอย่างนั้น เพราะความจำเป็นในการเป็นอยู่และการทำมาหากินของเขา)

เป็นอันว่า ๓ ปี จัดให้มีเดือนเกินทิ้งเปล่า (อธิกมาส) เลียเดือนหนึ่ง ดังนั้น เวลา ๓ ปีนั้นจึงมี ๓๗ เดือน คิดเป็นจำนวนวัน (ปีละ ๓๕๔ วัน และเพิ่มอีก ๓๐ วัน) ได้ ๑,๐๙๒ วัน ก็เอามาเทียบกันดู ที่ว่าปีหนึ่งโลกหมุนรอบดวงอาทิตย์มี ๓๖๕ วัน รวม ๓ ปี ได้ ๑,๐๙๕ วัน ถือว่าใกล้เคียงกันมาก

เดือนที่เข้าฤดูฝนคือวัสสหรือพรรษานั้น ได้แก่ที่คนไทยเรียกว่าเดือน ๘ ภาษาบาลีเรียกว่า “อาสาฬหมาส” เมื่อจัดให้มีอธิกมาสเป็นเดือนเกินอีกเดือนหนึ่ง ก็จึงเป็น ๒ อาสาฬหมาส มีคำบาลีในคัมภีร์รุ่นฎีกาเรียกว่า ปฐมาสาฬหมาส (คนไทยเรียกว่า เดือนแปดแรก) และ ทุตียาสาฬหมาส (คนไทยเรียกว่า เดือนแปดหลัง) ตามลำดับ (เช่น วิทยาลัยการฎีกา, ฉบับอักษรพม่า, ๑/๔๑๙)^๑

อย่างไรก็ตาม จะเห็นชัดจากที่กล่าวมาแล้วว่า การที่จัดให้ ๓ ปีมีอธิกมาสครั้งหนึ่งนั้น ปีจันทรคติ กับปีสุริยคติก็ยังไม่ลงตัวเท่ากันจริง (นี้ขนาดเอาแคว้น ยังไม่คิดละเอียดลงไปถึงชั่วโมง นาที และวินาที ก็ยังต่างกัน ๓ วัน คือ ๑,๐๙๒ วัน กับ ๑,๐๙๕ วัน) ดังนั้น การจัดวางให้ ๓ ปีมีอธิกมาสครั้งหนึ่งนี้ จึงเป็นการกำหนดอย่างหยาบๆ คร่าวๆ

ด้วยเหตุนี้ ท่านผู้ชำนาญทางดาราศาสตร์หลายท่านจึงพยายามจัดวางกำหนดให้ได้เวลาที่แม่นยำที่สุด (หรือที่จริงก็คือให้แม่นยำกว่าแบบที่ว่าเมื่อกี้) จนกระทั่งได้มีความนิยมจัดวางกำหนดอธิกมาสว่า ในเวลา ๑๙ ปี มี ๗ อธิกมาส ถึงกับจัดช่วงกำหนดลงไปด้วย เป็น ๓-๓-๓-๒-๓-๓-๒ (ตามกำหนดอย่างง่ายของโบราณ ใน ๑๙ ปี มี ๖ อธิกมาส โดยให้ตัวเลขลงตัวเป็นช่วงละ ๓ ปีเท่ากันหมด)

ตามกำหนดนี้ แบบจันทรคติ ๑๙ ปี + ๗ อธิกมาส = ๖,๙๓๖ วัน เทียบแบบสุริยคติ ๑๙ ปี x ๓๖๕ วัน = ๖,๙๓๕ วัน ใกล้เคียงกันมาก (ต่างกัน ๑ วัน, นี้คิดหยาบๆ แคว้น ยังไม่ได้นำเอาจำนวนชั่วโมง นาที และวินาที มารวมด้วย)

อัตรการโคจรของดวงดาว ทั้งดาวฤกษ์และดาวบริวารทั้งหลาย ซึ่งล้วนเคลื่อนที่เคลื่อนไหวอยู่ แต่ดวงจันทร์ตัวเลขออกมალะเอียดซับซ้อนมาก ยิ่งนำมาโยงกันเข้าเป็นระบบและมองถึงความสัมพันธ์ในกาลยาวไกล ก็ยิ่งลงตัวกันยาก ท่านผู้เชี่ยวชาญก็ไม่ระย่อ แต่ได้พยายามจัดวางเกณฑ์ต่างๆ เข้ามาช่วยเสริมช่วยแซมให้แม่นยำลงตัวเท่าที่จะเป็นไปได้

^๑ ไม่พึงสับสนกับ ปุพพาสาฬห และ อุตตราสาฬห ซึ่งเป็นชื่อของนักษัตร คือกลุ่มดาว (ได้แก่ ปุพพาสาฬหนักษต และ อุตตราสาฬหนักษต) ซึ่งดวงจันทร์ผ่านในเดือนอาสาฬหมาสตามปกติ

ดังที่ยังมีเกณฑ์ที่วางเพิ่มขึ้นมาเพื่อเติมส่วนที่ละเอียดอีกว่า เมื่อทางฝ่ายจันทร์คติขาดนิดขาดหน่อยสะสมไปนานๆ พอครบวันหนึ่ง ก็เติมด้วยการเพิ่ม “อธิกวาร” เข้าไป โดยให้เดือน ๗ ซึ่งเป็นเดือนคี่ เป็นเดือนขาด ลีนเดือนแค่แรม ๑๔ ค่ำ แต่คราวนี้ทำเดือน ๗ นั้นให้เป็นเดือนเต็ม โดยเพิ่มให้มีแรม ๑๕ ค่ำ เป็นอธิกวาร (วันเกิน คือวันที่เพิ่มเข้ามา) เป็นอันได้มาอีก ๑ วัน

ส่วนในเรื่องอธิกมาสนั้น บางท่านที่ชำนาญทางดาราศาสตร์ไม่เอาแค่ที่อรรถกถาบอกว่า “ราชาทั้งหลาย (คือทางการบ้านเมือง) เลื่อนวัสสะคือฤดูฝนออกไป” แต่ท่านต้องการให้ได้กำหนดที่แม่นยำแท้ จึงคำนวณหาว่าอธิกมาสแต่ละครั้งจะตกในเดือนไหน ฤดูใด คือดูว่าเติมอธิกมาสตอนไหน จึงจะตรงกับเวลาที่สั้นกว่าอันขาดอยู่ของฝ่ายจันทร์คติ จะเพิ่มขึ้นมาเท่ากับฝ่ายสุริยคติ (จุดที่ปีจันทร์คติ สั้นกว่าปีสุริยคติ ๑ เดือนเต็มพอดี) ซึ่งเป็นจุดที่ต่างกันไป (บางครั้งตกในเดือนยี่ บางครั้งเดือน ๓ บางครั้งเดือน ๗ บางครั้งเดือน ๑๐ บางครั้งเดือน ๑๒) อันจะต้องบอกแจ้งสำหรับแต่ละครั้งนั้นๆ บอกเป็นยุคเดียวไม่ได้ (กับทั้งปรากฏอีกด้วยว่า เกณฑ์การคำนวณที่ตั้งกันไว้ ยังไม่ปลอดภัยไปร่งลงตัวแท้ ยังมีข้อสงสัยหรือการเถียงแย้งกันระหว่างผู้ชำนาญ ตลอดจนการตรวจสอบภายหลังว่าคลาดเคลื่อนบกพร่องอย่างไร ก็เลยไม่เป็นที่ยุติแน่ชัด)

(ทางการบ้านเมืองแต่โบราณคงจะให้มีการกำหนดเวลามาตรฐาน เพื่อสะดวกในการปฏิบัติ ท่านเห็นว่า ในปีนั้น จะเติมตรงไหน รวมแล้วก็เพิ่มขึ้นมาเหมือนกัน และเมื่อถึงวัสสะคือคราวฝนเป็นจุดตั้งต้น ก็เติมอธิกมาสให้เสร็จเป็นยุคกันไปที่นั้น)

การคำนวณในเรื่องดาวเดือนวันเวลานี้ ถ้าจะเอาอย่างละเอียด ก็คงยุติกันไม่ลง เพราะนอกจากเป็นของไม่นิ่งแล้ว การหมุนเวียนเคลื่อนไหวของมันเอง ก็มีความเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ เช่น ขณะนี้ ระยะทางที่ดวงจันทร์ห่างจากโลกก็ไกลออกไปมากขึ้นๆ เพราะพระจันทร์เคลื่อนตัวหนีโลกห่างออกไปด้วยความเร็วปีละ ๓.๘ ซม. ดังนั้นเป็นต้น จึงต้องมีข้อยุติของพวกมนุษย์เองว่า เพื่อให้การเป็นอยู่และกิจการของพวกตนดำเนินไป จะเอาการคำนวณลงตัวในระดับแค่ไหน

อนุวัตตามทางการบ้านเมืองในเรื่องที่ไม่เสียธรรม

ที่เขียนเรื่องอภิมาสนี้ มิใช่เป็นบทความวิชาการอะไร เพียงแต่มีบางท่านที่อยู่ไกลๆ เอ่ยถึงเรื่องนี้ ก็เอามาเล่าสู่กันฟัง นึกว่านิดหน่อย ว่าจะไปๆ กลายเป็นชักจะยืดยาว ควรจบเท่านี้ แต่ก่อนจบ น่าจะนำหลักทางพระวินัย อันเป็นพุทธบัญญัติมากล่าวไว้ จะได้มีสาระ เป็นประโยชน์ในการปฏิบัติมากขึ้น เรื่องมีว่า (วินย. ๔/๒๐๘/๒๗๓)

โดยสมัยนั้นแล พระเจ้าพิมพิสาร จอมเสนาราชาชาวมคธ มีพระราชประสงค์จะทรงเลื่อนกาลฝน (วัสสะ) ออกไป จึงทรงส่งทูตไปในสำนักภิกษุทั้งหลายว่า ถ้ากระไร ขอพระคุณเจ้าทั้งหลายพึงจำพรรษาในข้างขึ้นที่จะมาถึง (อรรถกถาไขความว่า คือเดือนหน้า โดยไม่ให้เป็นเดือน ๙ แต่ให้เป็นเดือน ๘ อีกหน). ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแต่พระผู้มีพระภาค. พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้อนุวัตตามราชาทั้งหลาย (อนุชานามิ ภิกขเว ราชนัน อนุตตติตุ).

สาระในกรณีนี้ ไม่ใช่เรื่องอภิมาสตามปกติอย่างที่ได้อ่านมา (การเติมอภิมาสคงมีอยู่แล้วก่อนนั้น แต่คราวนั้นอาจจะเลื่อนพรรษาเป็นกรณีพิเศษ) ข้อสังเกตสำคัญคือ การที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้อนุวัตตามพระราชา (ในเรื่องอย่างนี้)

พึงสังเกตตั้งแต่เริ่มแรกที่ว่า ต้นเรื่องคือพระเจ้าพิมพิสารทรงขอ แต่เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอนุญาต ไม่ได้ตรัสว่าทรงอนุญาตให้อนุวัตตามพระเจ้าพิมพิสาร ไม่ได้ตรัสโดยใช้คำเอกพจน์ว่าทรงอนุญาตให้อนุวัตตามพระราชา ซึ่งก็จะหมายถึงพระเจ้าพิมพิสารนั่นเอง แต่ทรงใช้คำพหูพจน์ว่า “ราชาทั้งหลาย” คือเป็นการทรงวางหลักการกว้างๆ อย่างที่เคยบอกแล้วว่า หมายถึงอนุวัตตามทางการบ้านเมือง

เรื่องที่ทรงอนุญาตให้อนุวัตตาม ก็คือเรื่องกิจการบ้านเมืองในการที่เขามีการปกครองเพื่อให้เหล่าชนในแว่นแคว้นอยู่ด้วยกันได้ดี ดำเนินชีวิตและกิจการทั้งหลายไปโดยสอดคล้องเรียบร้อยราบรื่น เช่นในเรื่องปฏิทิน หรือการนับวันเดือนปี ถ้าคนในบ้านเมืองเดียวกันต่างคนต่างถือแยกกันไป ก็พูดกันไม่รู้เรื่อง กิจการต่างๆ ก็จะสับสนวุ่นวาย ไม่ประสานกลมกลืน จึงต้องมีความร่วมมือกันในข้อยุติสำหรับส่วนรวมของบ้านเมือง

กิจการบ้านเมืองหรือระบบจัดตั้งทั้งหลายในสังคมนั้น เป็นเรื่องของมนุษย์ที่ตกลงกันตราขึ้นวางกำหนดไว้ คือเมื่อสมมติมีมติร่วมกันอย่างไรแล้ว ก็บัญญัติจัดตั้งกำหนด

ก็ตกลง (สมมติ) ว่าปีที่ ๔ เพิ่มจากปีหนึ่งที่มี ๓๖๕ วัน ให้เป็นปีที่มี ๓๖๖ วัน แต่ต้องคิดอีกว่า จะเอา ๑ วันที่เพิ่มเข้ามา (อธิกสุรทิน) นั้นไปเติมที่ตรงไหน ที่จริง จะไปเติมในเดือนไหนก็ได้ มนุษย์ก็จัดเอาสิ ก็มองเห็นว่า เติมเข้าในเดือนกุมภาพันธ์ที่มี ๒๘ วัน เป็น ๒๙ วันนั้นแหละเหมาะดีแบบเนียนที่สุด เดือนอื่นๆ จะได้มีรูปร่างกลมกลืนเข้าชุดกันตามเดิม นี่ก็ขึ้นสมมติของมนุษย์ที่จะจัดการเรื่องของตัวให้ตรงตามสภาวะ

ต่อไป อาจจะมีคนสมองดี และมีอิทธิพลพอ มองเห็นว่า ที่จัดเดือนไว้อย่างนี้ ลักลั่น ไม่สวยงามเลย น่าจะให้เป็นระเบียบน่าดูกว่านี้ ก็มาเสนอและนำไปจัดเรียงใหม่ เช่น จัดเป็นลำดับเดือนที่มี ๓๑-๓๑-๓๑-๓๑-๓๑-๓๑-๓๑-๓๐-๓๐-๓๐-๓๐-๒๘/๒๙ วัน เมื่อพร้อมใจกัน ก็เปลี่ยนไปได้

แม้แต่ว่าจะเริ่มปีที่ตรงไหน ในเดือนใด ก็แล้วแต่จะตกลง (สมมติ) กัน จะยกย้ายเปลี่ยนผันไปตรงไหน ก็ได้ทั้งนั้น แล้วก็เคยเปลี่ยนกันมาแล้วด้วย (ไม่ต้องพูดถึงเมืองไทย ที่เปลี่ยนปีใหม่มาแล้วหลายครั้ง) อย่างในเมืองฝรั่ง สมัยหนึ่ง ขึ้นปีใหม่ที่เดือนมีนาคม คือ March ดังที่ชื่อเดือน November (แปลว่า เดือนที่ ๙) และ December (แปลว่า เดือนที่ ๑๐) ก็ยังฟ้องอยู่ (เวลานี้ กลายเป็นเดือนที่ ๑๑ และ ๑๒ แต่ชื่อก็ยังคงอย่างเดิม)

สมมติ แล้วก็บัญญัติอย่างนี้ เมื่อมนุษย์จัดตั้งวางลงไป จะยกย้ายอย่างไร ให้มนุษย์ได้ผลดีที่สุด เมื่อสมตามสภาวะ ไม่หลุดลอยจากฐานของธรรมชาติ ก็ไม่เป็นปัญหา แถมควรปรับปรุงพัฒนาตามที่ควรให้ยังสมสนิทและเกื้อกึ่งมากขึ้นด้วยซ้ำ เรื่องอย่างนี้แหละ เป็นงานเป็นการของบ้านเมือง ของสังคม ที่จะให้เขาดำเนินชีวิตและกิจการกันไปด้วยดี และอย่างนี้คือที่เป็นความหมายของพุทธบัญญัติข้างต้น ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้อนุวัตตามราชาทั้งหลาย”

พร้อมกันนั้น ท่านก็มีคำอธิบายกำกับไว้ต่อไปว่า “...พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้อนุวัตได้ เพราะว่า ในการเลือนพรรษานี้ มิได้มีความเสื่อมเสียอะไรแก่ภิกษุทั้งหลาย เพราะฉะนั้น ในกรรมที่ชอบธรรมแม้อย่างอื่น ก็พึงอนุวัตตาม แต่ในกรรมที่ไม่ชอบธรรม ไม่พึงอนุวัตตามใครไฉนเลย”

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๕